

MÜƏSSISƏNİN İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ TƏMİNATININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Aytən Şükürova

Azərbaycan Kooperasiya Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: shukurovaayten@mail.ru

Xülasə. Məqalədə iqtisadi təhlükəsizlik, xüsusilə müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin mahiyyəti, məqsədi və təminatının xüsusiyyətlərinə nəzəri və praktiki cəhətdən baxılmışdır. Mövzu yüksək risklər, qeyri-sabitlik, sərt rəqabət mübarizəsi və rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı şəraitində çox mühüm aktualıq kəsb edir. Rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı baxımından iqtisadi təhlükəsizlik anlayışının müəssisə səviyyəsində mahiyyəti və əhəmiyyəti açılır, həmçinin onun fəaliyyətinə təsir göstərən əsas təhlükələr və amillər müəyyən edilməklə müvafiq qiymətləndirilmələr aparılmışdır. Məqalədə müəssisənin biznes fəaliyyətinə təsir edən əsas təhlükələr və amillərə baxılmış, iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin elementləri və onların xarakterik cəhətləri tədqiq edilmişdir. Müəllif tərəfindən müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin funksional komponentlərinin təsnifatı verilmiş, eyni zamanda onun təhlükəsizlik təminatının xüsusiyyətləri və istiqamətləri müəyyən edilməklə qarşılıqlı əlaqəsi göstərilmiş və müvafiq təkliflər verilmişdir.

Açar sözlər: Müəssisə, xarici və daxili təhlükələr, iqtisadi təhlükəsizlik, əks təsir, səmərəlilik.

FEATURES OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE AND MAIN DIRECTIONS OF ITS ENSURING

Ayten Shukurova

Azerbaijan Cooperation University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article also examines the essence and features of economic security, especially the economic security of an enterprise, from a theoretical and practical point of view. The topic is especially relevant in the context of high risks, instability, unfair competition and the rapid development of digital technologies. The article reveals the essence and meaning of the concept of economic security at the enterprise level in the context of the development of the digital economy, identifies and adequately assesses the main threats and factors affecting its activities. The article examines the main threats and factors affecting the economic activity of an enterprise, considers the elements of the economic security system and their characteristics. The author provides a classification of the functional components of the economic security of an enterprise and also identifies the features and directions for ensuring its security. Their relationship was shown and appropriate proposals were made.

ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЕЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Айтен Шукүрова

Азербайджанский Университет Кооперации, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье рассматриваются сущность и особенности экономической безопасности, особенно экономической безопасности предприятия, с теоретической и практической точки зрения. Тема особенно актуальна в условиях высоких рисков, нестабильности, недобросовестной конкуренции и стремительного развития цифровых технологий. Раскрыты сущность и значение понятия экономической безопасности на уровне предприятия в условиях развития цифровой экономики, выявлены и адекватно оценены основные угрозы и факторы, влияющие на его деятельность. В статье рассматриваются основные угрозы и факторы, влияющие на хозяйственную деятельность предприятия, рассматриваются элементы системы экономической безопасности и их характеристика. Автор дает классификацию функциональных составляющих экономической безопасности предприятия, а также выявляет особенности и направления обеспечения ее

Keywords: Enterprise, external and internal threats, economic security, counter-effect, efficiency.

безопасности. Была показана их взаимосвязь и сделаны соответствующие предложения.

Ключевые слова: Предприятие, внешние и внутренние угрозы, экономическая безопасность, контрэффект, эффективность.

1. Giriş

Qlobal iqtisadiyyatın qeyri-sabitliyinin müasir şəraitində elm və praktikanın mühüm vəzifələrindən biri müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatı sisteminin hazırlanması və həyata keçirilməsindən ibarətdir. Onlar siyasi və sosial-iqtisadi qeyri-sabitlik şəraitinə uyğunlaşmağa, mövcud problemlərin adekvat həllinin və öz fəaliyyətlərinin təhlükəsinin azaldılması imkanlarını müəyyən etməyə məcburdurlar. Əsas istehsal fondlarının köhnəlmə, mənəvi və fiziki aşınması, maliyyə resurslarının məhdudluğu və kooperasiya əlaqələrinin pozulması bir çox müəssisələrin maliyyə - iqtisadi vəziyyətində çətinliklər yaratmışdır. Məhz bu və digər səbəblərdən müəssisənin fəaliyyətinə təhlükə səviyyəsinin aşağı salınması üçün şərait yaratmağa qadir olan iqtisadi təhlükəsizliyin təminatı sisteminin yaradılması və həyata keçirilməsi problemi baş verir.

Müasir cəmiyyətdə dəyişiklik sürətinin artması, qloballaşma, informasiyalaşma və rəqabət mübarizəsinin kəskinləşməsi biznesin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması, onun fəaliyyəti səmərəliliyinin yüksəldilməsi və risklərin azaldılması problemlərini aktuallaşdırır.

2. İqtisadi təhlükəsizlik anlayışına nəzəri baxışlar

Uzun illərdir ki, bütün səviyyələrdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi cəmiyyətin qarşısında duran mühüm problemlərdən biri hesab edilir. Bu səbəbdən, bütün ölkələr öz dövlətlərinin, həmçinin müəssisələrin sabit iqtisadi inkişafını təmin etməyə çalışırlar. Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatı sferasında məqsədyönlü fəaliyyətin aktuallığı rəqəmsal iqtisadiyyat, rəqabət mübarizəsi və ölkənin modernləşməsi prosesləri ilə şərtlənir.

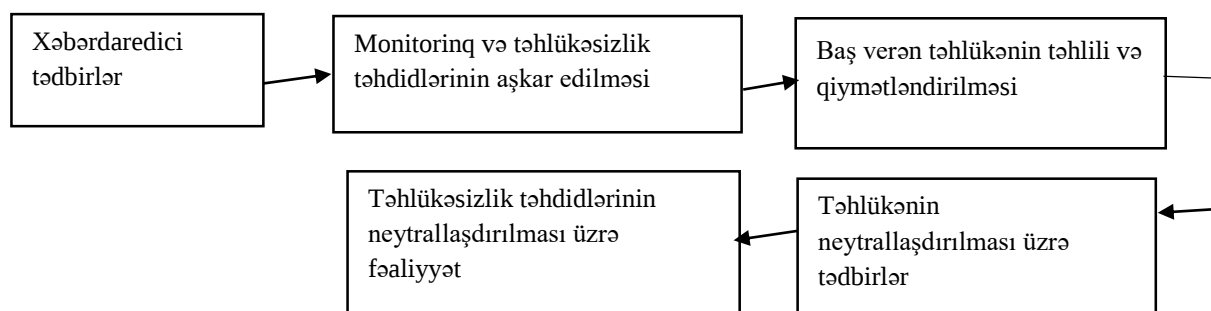
İqtisadçı alim N.K. Muratovanın fikrincə, “Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyi - bilavasitə əsas kommersiya maraqlarını və fəaliyyət məqsədinin davamlı həyata keçirilməsini təmin edən və xarici təhlükənin mənfi təsirindən, eyni zamanda qeyri-sabit amillərdən onun qorunmasının dayanıqlı vəziyyətidir” [11]. Məhz bu baxımdan rəqabət mübarizəsinin kəskinləşməsi və rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı şəraitində müəssisənin maliyyə-iqtisadi fəaliyyətində həm biznes-risk, həm strateji və siyasi-iqtisadi risklər, həm sahə, nüfuz, keyfiyyət, maliyyə, həm də iqtisadi və informasiya təhlükəsizliyi və digər risklərin yaranması situasiyasını unutmaq olmaz.

“Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 17.1-ci maddəsində qeyd edilir ki, “Azərbaycan Respublikasının iqtisadi sahədə milli təhlükəsizliyinin təmin olunması Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının və iqtisadi münasibətlərinin inkişafına təhlükə yaradan daxili və xarici amillərdən qorunması”-nı müəyyən edir [3]. Bu onu deməyə əsas verir ki, müəssisə və təşkilatın iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatının başlıca məqsədi, onun fəaliyyətinin maksimum sabitliyinə nail olmaq, həmçinin obyektiv və subyektiv

təhdid - təhlükə amillərindən asılı olmayaraq artım üçün zəmin və perspektivlərin yaradılmasından ibarətdir. Unutmaq olmaz ki, müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi və rəqabət şəraitində müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin yüksək səviyyədə qorunması onun sabitliyinin təmin edilməsindən xeyli dərəcədə asılıdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün müəssisə özünün maliyyə fəaliyyətinin, informasiya təhlükəsizliyinin, insan resursları xidmətinin, texniki-texnoloji və tənzimləyici - hüquqi komponentlərinin kompleks səmərəli təhlilini aparmalıdır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, “İqtisadi təhlükəsizlik” anlayışının əsasında “təhlükə” məhfumu dayanır. Bu “**xarici təhlükə**” mənasında müəssisəyə siyasi təsiri və ona qarşı sanksiyaların tətbiqini, “**daxili təhlükə**” mənasında isə müəssisə daxilində emosional fon, kadrların ahəngdarlığı, onların rəhbərliyə sadıqlığını və s. özündə əks etdirir [13].

“Təhlükə”nin bu və yuxarıda qeyd edilən növlərinin sayını minimuma endirmək üçün müəssisədə bütün mümkün metodlardan istifadə etməklə, onların zəif tərəflərinin aradan qaldırılması təmin edilməlidir. Məhz bu məqsədlə müəssisənin maliyyə - iqtisadi fəaliyyətində baş verə biləcək hər hansı təhlükənin olmamasını təmin etmək üçün müvafiq qayda və tədbirlərdən istifadəyə əsaslanan iqtisadi təhlükəsizlik xidmətinin praktiki fəaliyyət sferasına aid olan təhlüklərdən qorunmağın müəyyən edilmiş texnologiyaların tətbiqinə nail olmaq lazımdır. Bu mənada həmin “texnologiya”nı müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinə təhlükə yarandıqda təhlükəsizlik xidmətinin fəaliyyət alqoritmı adlandırmaqla aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar (Şəkil 1):

Şəkil 1. İqtisadi təhlükəsizlik tədbirlərinin azaldılması imkanları [12]

Şəkildən göründüyü kimi, müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyi üçün təhlükənin - təhdidlərin ilkin mərhələsi - xəbərdaredici (profilaktik) tədbirlərdən ibarətdir ki, bu da mümkün kontragentlərin (qarşı tərəflərin) öyrənilməsi, müqavilə şərtlərinin təhlili, müəssisədaxili informasiya sisteminin (komputer və fiziki informasiya daşıyıcıları) qorunması, konfidensial (məxfi) informasiya və s. ilə əlaqədar işlərin kompleks qaydalarını özündə birləşdirir. Təşkilatı tədbirlərin daimi fəaliyyət sistemində əsaslanan bu mərhələ, iqtisadi təhlükəsizliyi təmin etməklə, təşkilatın bütün vaxt ərzində fasiləsiz fəaliyyətini həyata keçirir [18].

Qeyd etmək lazımdır ki, bazar iqtisadiyyatının tələblərinə görə sahibkarlıq şəraitində hər hansı müəssisənin və ya biznes strukturunun iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin maliyyələşdirilməsi onun özünün daxili iqtisadi imkanları - vəsaiti hesabına təmin edilməlidir.

İqtisadçı alimlərin tədqiqat obyektimizin mahiyyəti ilə bağlı fikirlərinə və iqtisadi ədəbiyyatlara əsaslanaraq, ümumi mənada dövlət, cəmiyyət, müəssisə və digər baxımdan iqtisadi təhlükəsizliyi - iqtisadi risklər, böhran və xarici amillərdən asılılıq daxil olmaqla əsas sosial-iqtisadi göstəricilərin dayanıqlı artımını, milli mənafeyin qorunmasını, daxili və xarici təhlükənin minimuma endirilməsini təmin edən iqtisadi vəziyyət kimi də xarakterizə etmək olar.

İqtisadi ədəbiyyatlarda “İqtisadi təhlükəsizlik” anlayışı əhatə miqyası və subyektlərdən asılı olaraq, əsasən, dövlətin (makrosəviyyə), regionun (mezosəviyyə) və müəssisənin (mikrosəviyyə) iqtisadi təhlükəsizlik forması kimi xarakterizə edilmişdir. Burada ilkin mərhələ olaraq dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyi, ölkənin milli təhlükəsizlik vəziyyəti və səviyyəsini müəyyən edən iqtisadi, siyasi, hərbi, elmi-texniki və sosial amillərin məcmusu ilə xarakterizə olunur.

Regionun iqtisadi təhlükəsizliyi onun dayanıqlı inkişafı və təkmilləşdirilməsinə, həmçinin, xarici və daxili təhlükənin əks təsir mexanizminin formalaşdırılmasına yönəlmiş kompleks tədbirləri özündə təcəssüm etdirir.

Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, tədqiqat obyektimizin məqsədinə uyğun olaraq müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyi mikrosəviyyədə (ayrı-ayrı müəssisələrin vəziyyəti) daxili və xarici təhlükənin qarşısının alınması, təşkilatın sabit fəaliyyətinin təşkili və təminatının qorunması üçün biznesin iqtisadi resurslardan səmərəli istifadə etməsi vəziyyətini müəyyən edir.

Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsində makrosəviyyə (dövlət) və mezosəviyyə (region) daxilində nəzərdə tutulan çoxsaylı göstəricilərdən gəlirlər, xərclər, mənfəət, borc və digərlərini əhatə edən maliyyə göstəricilərinin təhlili mühüm əhəmiyyətə malikdir.

İqtisadçı alim, A.C. Nəsimov “Biznesin iqtisadi təhlükəsizliyi” adlı əsərində iqtisadi təhlükəsizliyin müəssisə və onun biznes fəaliyyəti sahəsində mahiyyətini açaraq yazır: “Biznesin iqtisadi təhlükəsizliyi dedikdə, daxili və xarici təhlükə və təhlükələrin mənfi təsirlərinə qarşı mübarizə aparmaq sayəsində sahibkarlıq subyektinin vəziyyəti başa düşülür [4, s.30]. Bu onu deməyə əsas verir ki, müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyi onun davamlı iqtisadi və maliyyə imkanlarının təmin edilməsini, daxili və xarici təhlükələrin təsirindən etibarlı qorunmasını və s. nəzərdə tutur.

Ümumiyyətlə, aparılan təhlillər, əldə edilən nəticələr, həmçinin global təcrübə ölkə və ayrı-ayrı iqtisadi subyektlər, onların artan inkişafı səviyyəsində iqtisadi sabitliyə təminat verən mexanizmlər və infrastrukturun zəruriliyini təsdiq edirlər.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın və texnologiyaların sürətli inkişafı və təhlükəsizliyinin qorunmasının təminatı baxımından, müasir müəssisə və şirkətlər rəqəmsal transformasiya

şəraitinə aktiv adaptasiya olunmaqla öz fəaliyyətlərində iqtisadi səmərə əldə etməyə nail olmağa cəhd edirlər. Bununla da, onlar innovasiyalı texnologiyaların tətbiqi hesabına təşkilatın perspektiv inkişafını müəyyən etmək qabiliyyətinə malik üstünlük qazanırlar.

Beləliklə, aparılan araşdırmalardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, rəqəmsal texnologiyalardan səmərəli istifadə biznes proseslərinin asanlaşdırılması, onların icra müddətinin qısaldılması və lüzumsuz izafi xərclərin minimumlaşdırılması vasitəsilə biznesin səmərəliliyini təmin etməyə imkan verəcəkdir.

Məlum olduğu kimi, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində informasiya texnologiyalarının rolunun artması, tətbiqi və onlardan səmərəli istifadə işsizliklə mübarizənin asanlaşdırılmasına imkan verə və eyni zamanda əhalinin məşğulluq səviyyəsinə mənfi təsir göstərə bilər. Bu da öz növbəsində ömürboyu təhsil, əlavə ixtisas almaq və iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif sahələri üzrə mühüm informasiya mübadiləsi üçün yeni imkanlar yaradır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, informasiya sisteminin müasir texnologiyaları personalın işinin məhsuldarlığının və səmərəliliyinin artırılmasında mühüm rol oynayır. Bununla əlaqədar olaraq, müəssisədə informasiya təhlükəsizliyinin təminatı problemi daha çox aktualıq kəsb edir. Belə ki, artıq hər gün informasiyanın işlənməsi, ötürülməsi və onun məlumat bazasında saxlanması məsələlərinə böyük diqqət yetirilməlidir.

3. Müəssisənin iqtisadi və informasiya təhlükəsizliyi

Qlobal dünyada və elmi ədəbiyyatlarda “informasiya təhlükəsizliyi” konsepsiyasının müxtəlif izahları mövcuddur. Mütəxəssis araşdırmalarına görə, hələlik tam olaraq nəzəri tədqiqatlarda “şəxsi xarakterli informasiyanın müdafiəsi”, “korporativ mühitdə təhlükəsizlik” və “dövlət informasiya təhlükəsizliyi” kimi məsələlər barədə vahid fikrə gəlmək mümkün olmamışdır [16]. Bu baxımdan, informasiya təhlükəsizliyini informasiya və telekommunikasiya sferası daxil olmaqla şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin informasiyaya aid əsas aspektlərinin mühafizəsi kimi xarakterizə etmək olar.

Şəxsiyyətin informasiya təminatı onun psixika və şüurunun təhlükəli informasiya təsirindən qorunmasına yönəldilməlidir. Onun təsir dərəcəsi insanın şəxsiyyət keyfiyyətindən, cəmiyyətdə sosial və hüquqi şəraitdən asılı olaraq dəyişir. Cəmiyyətin informasiya təhlükəsizliyi isə MEDIA-nın ötürdüyü məlumatların tamlığı və etibarlılığı daxilində formalaşır. Bu baxımdan, ekspertlərin “Dövlətin informasiya təhlükəsizliyi informasiya sisteminin mühafizəsinin təminatı dərəcəsindən xeyli dərəcədə asılıdır” [12] fikirləri maraqlıdır. Qeyd edilən problemlərin həlli istiqamətində aparılan araşdırmaların nəticəsi olaraq “Dövlət Proqram”larında, xüsusilə “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2025-ci il 16 yanvar tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında Rəqəmsal İnkişaf Konsepsiyası”nda deyilir: “Vətəndaş, biznes və dövlətin qarşılıqlı etimadı əsasında fəaliyyət göstərdiyi bir mühitdə rəqəmsal inkişafın həyata keçirilməsi üçün əhəmiyyət kəsb edən istiqamətlərdən biri informasiya təhlükəsizliyi və kibertəhlükəsizlikdir” [1].

Məhz bu baxımdan, “Azərbaycan Respublikasının informasiya təhlükəsizliyi və kibertəhlükəsizliyə dair 2023-2027-ci illər üçün Strategiyası” vətəndaşın, biznesin və dövlətin müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından təhlükəsiz istifadəsinin təmin edilməsi üçün milli informasiya təhlükəsizliyi səviyyəsinin yüksəldilməsinə əlverişli şərait yaradılmasına xidmət edir [7]. Başqa sözlə, müəssisənin və onun biznes fəaliyyətinin bu sahədə başlıca məqsədi dövlət və biznes xidmətlərindən vətəndaşların təhlükəsiz istifadəsinin təmin etməyə yönəlmişdir. Bu baxımdan, ölkənin biznes sferasında rəqəmsal texnologiyaların tətbiqinin optimal idarə edilməsi, təşkili və əlçatanlığının təmin edilməsinin mühüm əhəmiyyəti xüsusi qeyd edilməlidir.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, müasir şəraitdə bütünlükdə cəmiyyətin və qismən də iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafının başlıca vəzifələrindən biri iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması vəzifəsindən ibarətdir. Belə ki, yüksək texnologiyaların tətbiqi şəraitində müasir cəmiyyət rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı sayəsində daha çox informasiya təminatına malikdir. Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, şəxsiyyət, cəmiyyət, dövlət və təsərrüfat subyektləri səviyyəsində iqtisadi təhlükəsizliyin təminatının həll olunmamış çoxsaylı problemləri hələ də qalmaqdadır.

Akademik Abalkin L.İ. iqtisadi təhlükəsizliyi “Milli iqtisadiyyatın müstəqilliyini, onun sabitliyi və dayanıqlılığını, daim yenilənməsini və təkmilləşdirilməsini təmin edən şərait və amillərin məcmusu” kimi xarakterizə edir [6]. Bununla yanaşı, qeyd edilən müddəanın müəllifi ilə eyni elmi səviyyəyə malik Azərbaycan alimi Akademik Z. Səmədzadənin ideya müəllifi və baş redaktoru olduğu Böyük İqtisadi Ensiklopediyada “İqtisadi təhlükəsizlik anlayışının mahiyyəti, məzmunu, ölkənin milli maraqlarının qorunmasında rolu, dünya təcrübəsi, göstəricilər sistemi, bu sahədə dövlət siyasəti və digər problemlər” kifayət qədər əsaslandırılmışdır.

“İqtisadi təhlükəsizlik - iqtisadiyyatın elə bir vəziyyətidir ki, bu zaman sabit iqtisadi artım, ictimai tələbatların səmərəli ödənilməsi, idarəetmənin yüksək keyfiyyəti, milli və beynəlxalq səviyyədə iqtisadi maraqların qorunması təmin edilir. İqtisadi təhlükəsizlik milli təhlükəsizliyin dayaqıdır, maddi əsasıdır” [2, s.557].

Beləliklə, iqtisadi ədəbiyyatlara əsaslanaraq, “İnformasiya təhlükəsi” anlayışını milli mənafelərin zədələnməsinə səbəb olan təhlükəni yaradan təsir və amillərin məcmusu, “İqtisadi təhlükəsizliyi” şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin daxili və xarici informasiya təhlükəsindən qorunması vəziyyəti, “İnformasiya təhlükəsizliyinin təminatı”nı isə bir-biri ilə sıx əlaqədə olan hüquqi, təşkilati, operativ - axtarış, kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat, elmi-texniki, informasiya - analitik, kadr, iqtisadi və digər tədbirlərin həyata keçirilməsi hesab etmək olar. Bu baxımdan, ekspertlərin rəyinə və aparılan araşdırmaların nəticəsinə istinadən, ümumi mənada, iqtisadi təhlükəsizliyin məzmununa inflyasiya, işsizlik və əhəlinin gəlirlərinin səviyyəsi, malların və xidmətin istehsalı və satışı, həmçinin, maliyyə bazarlarının vəziyyəti və s. kimi göstəricilərin daxil edilməsi qəbul edilmişdir.

Rusiyalı iqtisadçı alim A.P. Pavlov biznesin iqtisadi təhlükəsizliyində informasiya texnologiyalarının rolunu tədqiq edərək belə nəticəyə gəlir ki, “İstehsal, ictimai-siyasi, elmi-tədqiqat, vasitəçilik və kommersiya fəaliyyəti üçün zəruri informasiyanın toplanması sistemi - alınması, işlənməsi, saxlanması və istehlakçılara çatdırılması informasiya texnologiyalarını təşkil edir [12]. Elə bu baxımdan alimin fikirləri ilə razılaşaraq onların əsasında formalaşan texnologiyaları informasiya sistemləri kimi başa düşmək düzgün olardı.

Beləliklə, iqtisadi təhlükəsizliyin xüsusiyyətlərini müəyyən etməklə belə nəticəyə gəlmək olar ki, iqtisadiyyatda müasir sosial-iqtisadi vəziyyət müəssisənin biznes fəaliyyətinin iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatı üçün rəqəmsal texnologiyalardan - kibertəhlükəsizlik tədbirlərindən səmərəli istifadənin zəruriliyini tələb edir. Bununla yanaşı, dünya təcrübəsi və sahə mütəxəssislərinin araşdırmaları rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı və sərt rəqabət mübarizəsi şəraitində müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatının onun maliyyə - iqtisadi fəaliyyətində mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini təsdiq edir. Məhz bu səbəbdən bütünlükdə iqtisadiyyatın, o cümlədən müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatı və inkişafı məqsədilə müvafiq fəaliyyət sahəsində səmərəli idarəetmə sisteminin formalaşdırılmasının zəruriliyi qeyd edilməlidir.

Samoşkina M.V. və Babina N.V. elmi araşdırmalarında qeyd edirlər ki, “Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin başlıca məqsədi, sahibkarlığa qarşı təhlükələrin qarşısını almaq və dayanıqlı, səmərəli fəaliyyət şəraitinin təşkili və mənfəət əldə edilməsi üçün onun resurslarından optimal istifadənin təminatından ibarətdir [15]. Məhz bu müddəaya əsaslanaraq deyə bilərik ki, sahənin aparıcı mütəxəssisləri arasında müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyi anlayışının müxtəlif izahları, onun mahiyyəti və məzmunu ilə bağlı yekdil fikir yoxdur. Belə ki, sahənin tədqiqatçılarından Kasperoviç S.A. və Derbinskaya E.A. elmi araşdırmalarında hesab edirlər ki, “Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyi - kompleks anlayış olub, müəssisənin daxili vəziyyəti ilə o qədər də əlaqəsi olmayan, lakin, xarici mühitin təsiri və onun subyektləri ilə sıx əlaqədə olan amillərin məcmusunu özündə birləşdirir” [8]. Mütəxəssislər bu iqtisadi kateqoriyanın mahiyyətinin müəyyən edilməsində iki əsas yanaşmanın - birincisi; təhlükənin hipotetik olmaması və onun fəaliyyətinə hər hansı təhlükənin yaranma imkanlarının, ikincisi, isə - onun təhlükədən real qorunmasının mövcudluğunu nəzərdə tuturlar.

Beləliklə, aparılmış tədqiqatlar onu deməyə əsas verir ki, müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyi xarici və daxili təhdidlərin - təhlükələrin, iqtisadi, sosial, ekoloji və digər amillərin təsiri altında daim dəyişməyə məruz qalır. Xarici təhlükələrə ölkədə makroiqtisadi böhranı, qanunvericilik və siyasi situasiyadakı dəyişiklikləri, haqsız rəqabət və s. aid etmək olar. Daxili təhlükələr isə müəssisənin fəaliyyəti, başqa sözlə onun daxili fəaliyyətinin bütün sferaları ilə əlaqədardır. Buraya texnoloji və istehsalla bağlı çatışmazlıqlar, işgüzar nüfuzun aşağı düşməsi, kommersiya sirri qaydalarının pozulması, xarici subyektlərə münasibətlərin pisləşməsi, məqsədin səhv seçilməsi, strateji planlaşdırma, personalın qanunsuz fəaliyyəti və s. aiddir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, müəssisə və ya təşkilatın iqtisadi təhlükəsizliyinin prioritet istiqamətlərindən biri informasiya təhlükəsizliyinin təminatından ibarətdir. Çünki, rəqəmsal texnologiyalar geniş və sürətlə inkişaf etdikcə, son vaxtlar informasiya təhlükəsizliyinin pozulmasında artım halları müşahidə edilir. Bu baxımdan, iqtisadi təhlükəsizlikdə kibertəhlükəsizliyin təminatının mühüm əhəmiyyəti vardır.

Sahənin tədqiqatçılarından A.P. Pavlov və A.V. Kolosov yuxarıda qeyd etdiyimiz problemlərlə bağlı apardıqları araşdırmalarda belə qəti rəyə gəlirlər ki, “Müasir innovasiyalı texnologiyaların tətbiqi şəraitində informasiya təhlükəsizliyini təsərrüfat sisteminin dayanıqlı inkişafı məqsədilə informasiya resursları və axınlarının təhlükəsizliyi vəziyyəti kimi başa düşmək olar” [12]. Bu onu deməyə əsas verir ki, müasir şəraitdə ölkə iqtisadiyyatının etibarlı və davamlı inkişafının mühüm şərtlərindən biri müəssisənin fəaliyyətinin iqtisadi və informasiya təhlükəsizliyindən ibarətdir. Bu yalnız xarici və daxili mühitin qarşılıqlı təsirini nəzərə alan, iqtisadi təhlükəsizlik riskləri və amillərinin təhlilinə əsaslanan müəssisənin hazırlanmış iqtisadi təhlükəsizlik konsepsiyasının mövcudluğu ilə mümkündür.

4. Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatının xüsusiyyətləri

Müəssisənin sabit və dayanıqlığa, eləcə də rəqabət qabiliyyətli siyasi və sosial-iqtisadi situasiya, millətlərarası, regional, ərazi mübahisələri, yetkin olmayan qanunvericilik, cəmiyyətdə kriminallaşma və s. kimi xarici amillərin təsir göstərdiyi artıq məlumdur. Odur ki, müəssisə bazarda digər firmalarla rəqabət aparmaq üçün səmərəli iqtisadi fəaliyyətə nail olmalı və özünün iqtisadi təhlükəsizliyini daim diqqət mərkəzində saxlamalıdır. Artıq elmi araşdırmalar rəqabət şəraitində “İqtisadi təhlükəsizlik” amilinin müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətində çox böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini təsdiq etmişdir. O, bazar tədqiqatlarında nisbətən yeni kimi görünərsə də, iqtisadi təhlükəsizlik obyektı və subyektləri, eyni zamanda onun təmin olunması prinsipləri baxımından “Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının hələ 2004-cü ildə qəbul olunmuş Qanun” unda formalaşmışdır [3]. Milli və iqtisadi təhlükəsizliyin təminatı olan bu “Qanun” dövlət, cəmiyyət, şəxsiyyət və region səviyyəsi ilə yanaşı, həm də müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyi sisteminin onun maliyyə imkanlarının saxtakarlıq, oğurluq və digər qanuna zidd təhlükələrdən qorunmasını təmin etməyə yönəlmişdir. Bu, eyni zamanda qanunsuz fəaliyyətlərin qarşısının alınması və monitorinqi, potensial maliyyə pozuntuları və risklərin aşkar edilməsi, həmçinin qanunvericilik və normativ-hüquqi tələblərə əməl edilməsini başlıca vəzifələrdən biri kimi qarşıya qoyur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, müasir şəraitdə iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin yaradılmasının məqsədi risklərin minimumlaşdırılması və onun aktivlərinin qorunması hesabına müəssisənin fasiləsiz fəaliyyəti və uzunmüddətli dayanıqlılığının təminatından ibarətdir. Bu, risklərin aşkar edilməsi və qiymətləndirilməsini, səmərəli nəzarət qaydalarının tətbiqini, həmçinin dəyişən situasiyaya uyğunlaşmaq üçün sistemin daim monitorinqini və təkmilləşdirilməsini özündə birləşdirir.

Rusiyalı iqtisadçı alim İ. Tuşka elmi məqaləsində əsaslandırır ki, “Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizlik sistemi obyektlərinə maliyyə resurslarını, maddi aktivləri, əqli mülkiyyəti, məxfi informasiya və ümumi məlumatları aid etmək olar” [19]. Bununla yanaşı, müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyindən danışarkən onun qorunması baxımından təminatı üçün zəruri olan təhlükəyə (təhdidlərə) də aydınlıq gətirmək lazımdır. Çünki rəqəmsal iqtisadiyyat və rəqabət şəraitində müəssisənin iqtisadi və informasiya təhlükəsizliyinin bir çox təhdidləri - təhlükələri hələ də mövcuddur. Bunları informasiya mənbələrinə (daxili və xarici), yaranma təbiətinə (siyasi, kriminal, rəqabət), reallıq ehtimalına (real, potensial), proqnozlaşma imkanları və digərlərinə görə təsnifləşdirmək mümkündür.

Beləliklə, aparılmış araşdırmalarımız bir daha təsdiq edir ki, müəssisənin iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin təminatının təkmilləşdirilməsi və modernləşdirilməsi üçün ən başlıcası, maliyyə nəzarətinin tətbiqi, risklərin idarə edilməsi, informasiya təhlükəsizliyinin yaxşılaşdırılması, daxili nəzarət və s. müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsinin çox böyük rolu vardır. Məhz bu və digər iqtisadi yanaşma tədbirləri əsasında müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyini yüksəltmək və özünü potensial risk və təhlükələrdən qorumaq mümkündür. Əks halda bu müəssisənin maliyyə itkilərinə və digər zərərli fəaliyyətinə səbəb ola bilər.

Rəqəmsallaşmanın genişlənməsi, informasiya axınının zənginliyi və sürətli inkişafı müəssisədə iqtisadi və informasiya təhlükəsizliyi xidmətinin yaradılmasının zəruriliyini və kibertəhlükəsizlik tələblərini bir daha qaçılmaz edir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, müəssisənin biznes sferasında iqtisadi və informasiya təhlükəsizlik xidməti onun kiçik, orta və iri vergidəyicisi olması və digər fəaliyyət imkanlarından asılı olaraq formalaşdırıla bilər. Xarici təcrübədən də məlum olduğu kimi, bəzi kiçik sahibkarlıq subyektlərində ixtisaslaşdırılmış müstəqil özəl şirkətlərin xidmətindən (konsaltinq, mühafizə, monitorinq tədqiqatları) istifadə etmək mümkündür. Bununla yanaşı, orta biznes müəssisələrində iqtisadi təhlükəsizliyin kombine edilmiş və iri müəssisələrdə isə öz xidmətinin tam iqtisadi təhlükəsizlik sistemlərini yaratmaq da faydalı ola bilər.

Rəqəmsal iqtisadiyyatın geniş vüsət aldığı müasir innovasiyalı inkişaf şəraitində müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyi bütünlükdə onun yüksək maliyyə səmərəliliyini, müstəqil və dayanıqlı fəaliyyətini, texnoloji bazanın inkişafı və rəqabətqabiliyyətliliyini, idarəetmənin təşkilinin yüksək səviyyədə olmasını, sərt kadr siyasətini, ekoloji standartın tələblərinə uyğunluğu, bütün istiqamətlərdə hüquqi tənzimləmənin səmərəli mexanizmini, informasiya təhlükəsizliyi təminatını və s. nəzərdə tutur. Mövcud real həyatda məlumdur ki, hər bir müəssisə öz inkişafının müəyyən mərhələsində rəqiblərin pis niyyətləri, qanuna zidd hərəkətləri və hücumlarından öz mənafeyini qorumaq kimi problemlərlə qarşılaşır.

Beləliklə, apardığımız araşdırmalara və mütəxəssis rəylərinə əsaslanaraq müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinə səbəb olan və onun ümumi xarakterli xarici amillərə kriminal strukturların, rəqiblərin, firma və ayrı-ayrı şəxslərin qanuna zidd fəaliyyətlərini və s. aid etmək olar. Bununla yanaşı, uyğun olaraq mütəxəssislər ümumi daxili amillərə onun əməkdaşlarının

mənfi hərəkətləri və ya hərəkətsizliklərini, müəssisənin mənafeyinə zidd fəaliyyəti, rəqabətqabiliyyətli informasiya resurslarının kənara sızması və itkiləri, biznes mühitində onun işgüzar nüfuz və reputasiyasına xələl gətirilməsini, real və potensial tərəfdaşlıq münasibətdə problemin yaranması, rəqiblərlə münaqişə hallarının olması və digərlərini aid edirlər [11].

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilənlərə əsaslanaraq müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyini onun innovasiya, texnoloji, istehsal və kadr potensialının birbaşa və dolaylı iqtisadi təhlükələrdən qorunması, başqa sözlə, hal-hazırda və gələcəkdə müəssisənin davamlı fəaliyyətinin təminatı və gözlənilən təhlükənin qarşısının alınması üçün korporativ resurslardan daha səmərəli istifadə vəziyyəti kimi xarakterizə etmək məqsəduyğundur. Bununla yanaşı, sənaye müəssisələri üçün iqtisadi təhlükəsizliyin qiymətləndirilməsi ilk növbədə ona görə zəruridir ki, onların fəal iştirak potensialı ölkənin antiböhranlı inkişaf, iqtisadi artım təminatı, iqtisadi müstəqillik və təhlükəsizliyin dəstəklənməsini müəyyən edən sabitləşdirici amillərdən ibarətdir.

Müasir rəqəmsal iqtisadiyyatın və informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, eləcə də, sərt rəqabət mübarizəsi şəraitində ölkəmizdə müəssisələrin müvəffəqiyyətli fəaliyyəti və iqtisadi inkişafı prosesi iqtisadi təhlükəsizliyin təminatı sahəsində onların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsindən xeyli dərəcədə asılıdır. Bütün bunlara baxmayaraq, hal-hazırda iqtisadi təhlükəsizliyin etibarlı sisteminin yaradılmasının zərurililiyini qiymətləndirməyə tam hazır olan müəssisə rəhbərlərinin sayı kifayət qədər deyildir.

Sahənin iqtisadçı alimləri müəssisənin iqtisadi təhlükəsizlik təhdidlərini (təhlükələrə) yaranma mənbəyindən asılı olaraq obyektiv və subyektiv təhlükələrə bölməyi təklif edirlər [8]. Obyektiv təhlükələr müəssisənin və onun əməkdaşlarının iştirakı olmadan yaranır və idarəetmə qərarlarının qəbulundan asılı deyildir. Obyektiv təhlükələrə, əsasən, maliyyə konyunkturasının vəziyyəti, elmi kəşflər və s. daxildir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyində subyektiv təhlükə adamların qəsdən və ya qəsdən olmayan, müxtəlif orqan və təşkilatların, o cümlədən dövlət və beynəlxalq müəssisə - rəqiblərin təsiri altında yaranır. Bəzi ekspertlərin fikrincə, iqtisadi təhlükəsizliyin təhdid (təhlükə) mənbələrini subyekt münasibətlərinə görə xarici (bazar situasiyası, tələbdə dəyişiklik, haqsız rəqabət və s.) və daxili mənbələrə (personalın fəaliyyəti, məxfi informasiyanın açıqlanması, müəssisədə nəzarət mexanizminin zəif və ya tam olmaması və s.) bölmək lazımdır [7].

5. İqtisadi təhlükəsizliyin təminatının əsas istiqamətləri

Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizlik səviyyəsini qiymətləndirmək üçün ilk növbədə onu müəyyən edən xarici (makroiqtisadi - ölkə iqtisadiyyatının inkişaf mərhələsi, qanunvericilik, inflyasiya və s.); bazar (tələb, qiymət, istehlakçı davranışı və s.); sair (innovasiya, demoqrafik, təbii-iqlim və s.) və daxili (maliyyə-gəlir, rentabellik və s.; istehsal - əsas fondlar, keyfiyyətə nəzarət; kadr; investisiya; satış; ekologiya və s.) amilləri müəyyən etməyi bacarmaq lazımdır. Məhz qeyd edilən bu amilləri müəssisənin təhlükəsizlik göstəricilərinə təsir edən ətraf mühitin

kompleksi kimi dəyərləndirmək olar. Bununla yanaşı, müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin əsas məqsədi, həm də mövcud şəraitdə onun dayanıqlı və səmərəli fəaliyyətini təmin etmək və gələcək üçün inkişaf və artım potensialını yaratmaq kimi başa düşülə bilər. Müəssisənin əsas funksional məqsədinə zəruri korporativ resursların (kapital, personal, hüquq, informasiya, texnologiya) formalaşmasını, onun maliyyə - təsərrüfat fəaliyyətinin və iqtisadi təhlükəsizliyinin strateji və taktiki planlaşdırılmasını və s. aid etmək olar.

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilənləri ümumiləşdirərək, müəssisənin iqtisadi təhlükəsizlik sisteminin əsas vəzifələrinə onun özünün əməkdaşlarının qanuni hüquq və mənafelərinin müdafiəsini, müəssisənin inkişaf vəziyyəti barədə göstəriciləri, binanın texniki və fiziki mühafizəsini daxil etmək məqsədə müvafiq hesab edilə bilər. Məhz bu vəzifələr müəssisənin spesifik fəaliyyəti və rəqabət mübarizəsi şəraitini nəzərə almaqla onun iqtisadi təhlükəsizlik sistemini yaratmağa imkan verir.

Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi təhlükəsizliyin funksional komponentlərinin təhlili və qiymətləndirilməsi nəticəsi təhdidlərə və ya gözlənilən təhlükələrə qarşı mübarizəyə və müəssisənin iqtisadi təhlükəsizlik səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəlmiş kompleks tədbirlərin hazırlanmasının əsasını qoymuş olur.

Beləliklə, aparılmış tədqiqatların nəticəsi olaraq müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatının əsas istiqamətlərini aşağıdakı kimi xarakterizə edə bilərik:

- Müəssisənin müstəqil idarəetmə sisteminə malik olması fəaliyyəti;
- İqtisadi səmərəliliyi və maliyyə dayanıqlılığının təmin olunması;
- Müəssisənin innovasiya - texnoloji müstəqilliyinin təmin edilməsi və onun yüksək keyfiyyətli rəqabətqabiliyyətinə nail olmaq;
- Rəqəmsal texnologiyalardan səmərəli istifadə, onların təhlükəsizliyinin təminatı və optimal təşkilatı idarəetmə strukturunun təşkili;
- Müəssisənin yüksək səviyyəli ixtisaslı personalı və intellektual potensialına nail olmaq;
- Müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinin ekosistemə dağıdıcı təsirinin minimuma endirilməsi;
- Müəssisənin bütün fəaliyyət sahələrinin yüksək keyfiyyətli hüquqi müdafiəsi, informasiya təhlükəsizliyi və kommersiya sirrinin qorunmasının təmin edilməsi;
- Müəssisənin personalı, insan resursları, əmlakı və kommersiya maraqlarının təhlükəsizliyinin səmərəli təşkili.

Beləliklə, belə qənaətə gəlmək olar ki, müəssisənin iqtisadi və informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması yalnız onun fəaliyyətinin sabitliyi üçün deyil, həm də maliyyə-iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsinə şərait yaradır.

Nəticə. Aparılan araşdırmaların nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, ölkədə rəqəmsal iqtisadiyyatın formalaşdırıldığı və rəqabət mübarizəsinin kəskinləşdiyi bir şəraitdə iqtisadi və informasiya təhlükəsizliyinin təminatının rolu və əhəmiyyəti getdikcə artır. Bu məqsədlə xarici

və daxili təhlükə amillərinin müəssisənin maliyyə-iqtisadi fəaliyyətinin sabit və dayanıqlı inkişafına təsirinin nəticələri dövlətin və müəssisənin daim diqqət mərkəzində olmalı və qiymətləndirilməlidir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının hazırkı vəziyyəti müəssisələrin çox mühüm maliyyə-iqtisadi mənafeələrinin qorunmasını təmin edən sahibkarlığın - biznes iqtisadi təhlükəsizliyi sisteminin yaradılmasını tələb edir. Çünki müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyi onun innovativ texnologiyaların, insan resursları və istehsal-satış proseslərinin iqtisadi təhlükələrdən qorunmasına imkan verir.

Müasir rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı şəraitində ölkə iqtisadiyyatının etibarlı fəaliyyətinin çox mühüm şərti müəssisənin dayanıqlı inkişafına nail olmaqdan ibarətdir. Məhz bu yalnız risklərin təhlilinə, iqtisadi təhlükəsizlik, xarici və daxili mühit amillərinin qarşılıqlı əlaqələrini nəzərə almağa imkan verən müəssisənin iqtisadi və informasiya təhlükəsizlik konsepsiyasının mövcudluğu şəraitində mümkün olacaqdır. Apardığımız araşdırmaların nəticələri onu deməyə əsas verir ki, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ölkədə sabit, siyasi, sosial-iqtisadi vəziyyət və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə bərpa və quruculuq işləri, regional və ərazi mübahisələri tədricən həll edilməklə ölkənin, o cümlədən sənaye və aqroparkların, iqtisadi zonaların və müəssisələrin iqtisadi təhlükəsizliyi möhkəmlənəcəkdir.

Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizlik sistemi onun maliyyə-iqtisadi fəaliyyətinin qanuna zidd təhlükələrdən qorunmasını təmin etməyə qadirdir. Bunun üçün ilk növbədə risklərin qiymətləndirilməsi və aşkar edilməsi, səmərəli nəzarətin tətbiqi və sistemin təkmilləşdirilməsi kimi risklərin minimuma endirilməsi və onun aktivlərinin qorunması hesabına müəssisənin strateji dayanıqlığı və fasiləsiz fəaliyyəti təmin edilməlidir.

Müəssisənin iqtisadi və informasiya təhlükəsizliyi sisteminin təkmilləşdirilməsi və modernləşdirməsi sırasında maliyyə nəzarətinin tətbiqi, idarəetmə rəqslərinin müəyyən edilməsi, informasiya texnologiyalarının təhlükəsizliyinin yaxşılaşdırılması və digər tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Kibertəhlükəsizlik, texniki-texnoloji təhlükəsizlik və rəqabət baxımından müəssisənin biznes, maliyyə-iqtisadi fəaliyyəti və ölçüsündən asılı olaraq onun iqtisadi təhlükəsizlik xidməti formalaşdırılmalıdır.

Müəssisənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatına nəzarətin zəifliyi onun iflasa uğramasına və biznesdə rəqabət üstünlüyünün itirilməsinə səbəb ola bilər. Beləliklə, müəssisə öz iqtisadi təhlükəsizliyini daim qiymətləndirilməli və əmin olmalıdır ki, onun iqtisadi təhlükəsizlik səviyyəsi maliyyə vəziyyəti ilə birbaşa proporsional əlaqədədir.

Müəssisənin iqtisadi və informasiya təhlükəsizliyinin xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi, təminatının kompleks sisteminin hazırlanması və həyata keçirilməsi təşkilatın ümumi maliyyə-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına imkan verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında Rəqəmsal İnkişaf Konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2025-ci il 16 yanvar tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir, Azərbaycan qəzeti, 17 yanvar 2025-ci il.
2. Böyük İqtisadi Ensiklopediya (2012), II cild. Bakı, Letterpress Nəşriyyat evi, 632.
3. Milli Təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 29 iyun 2004-cü il No.712-IIQ.
4. Nəsimov A.S. (2023), Biznesin İqtisadi Təhlükəsizliyi. Bakı: Kooperasiya Nəşriyyatı, 416.
5. Отраслевой портал IB-Bank.RU (Информационная безопасность) <https://ib-bank>, 24.
6. Абалкин Л.И. (1994), Экономическая безопасность России: Угрозы и их отражение. Вопросы Экономики, No.12, 5.
7. Горбачев Д.В., Кононова М.В. (2024), Комплексный подход к организации деятельности службы экономической безопасности предприятия. Интеллект. Инновации. Инвестиции, 165-170.
8. Касперович С.А., Дербинская Е.А. (2016), Экономическая безопасность предприятия: Сущность, цели и направления обеспечения. Труды БГТУ, No.7, 278-282.
9. Козивкин В.В. (2016), Экономическая безопасность промышленного предприятия. Бизнес, Менеджмент и Право, No.2, 32. https://www.bmpravo.ru/show_stat.php?stat+297 Дата доступа 15.02.2016.
10. Лапыгин Д.Ю., Караман К.С. (2023), Обеспечение экономической безопасности инструментами информационных технологий. Экономическая Безопасность, Том.6, No.1, 429-442. <https://doi.org/10.18334/ecsec.6.1.117577>
11. Муратова Н.К. (2012), Экономическая безопасность предприятия как успешная составляющая современного бизнеса. Государственное управление. Электронный Вестник, No.32, 9.
12. Павлов А.П., Колосов А.В. (2013), Информационные технологии экономической безопасности бизнеса. Мир Науки Научный Интернет Журнал, No.1, 2.
13. Поняева, И.И., Никоненко А.В., Ливинцова М.Г. (2019), Анализ подходов к управлению цифровой трансформации в организации. Неделя науки СПбПУ, 40-43.
14. Пупенцова С., Колотов В. (2020), Экономическая безопасность и защита информации в эпоху цифровизации. Экономика и Управление: Научно-Практический Журнал, No.6, 172-177. <https://doi.org/10.34773/EU.2020.6.37>
15. Самошкина М.В., Бабина Н.Б., Самошкин П.А. (2023), Роль информационных технологий в обеспечении экономической безопасности предприятия. Управленческий Учет, No.7. <https://doi.org/10.25806/uu72023113-119>
16. Семчук И.А., Усков В.В. (2024), IT-Технологии в экономической безопасности. Universum: Экономика и Юриспруденция, No.4, 5-9.

17. Солдатенкова И. (2022), Экономическая безопасность, внешние и внутренние угрозы. https://www.banki.ru/wikibank/ekonomicheskaya_bezopasnost/
18. Технология защиты от угроз экономической безопасности. <https://studopeia.ru/2-106233-texnologiya-zashchiti-ot-ugroz-eko>
19. Тушко И. (2025), Экономическая безопасность предприятия. Журнал Системы Безопасности. <https://www.secuteck.ru/articles/ehkonomicheskaya-bezopasnost-predpriyatiya>